

Г.О. Шатковська

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання, пов'язані з вивченням ролі міжнародних фінансових організацій в умовах глобалізації, почали активно обговорюватися наприкінці ХХ ст. і знайшли своє відображення в роботах вітчизняних авторів: О. Білоруса, А. Гайдуцького, І. Горбунко, В. Клочко, Н. Поважної та відомих західних економістів: Н. Вудса, Дж. Сороса, Е. Харела, Дж. Волфенсона, Дж. Міершаймера, Л. Саакадзе, Дж. Стігліца.

Метою даної статті є розкриття поняття глобалізації та ролі міжнародних фінансових організацій в регулюванні цього явища. В роботі визначено найважливіші чинники формування глобального фінансового середовища, розкрито основні риси, що характеризують сьгодні світову економіку і є результатом глобалізації. Крім цього, приділено увагу позитивним та негативним наслідкам глобалізації, досліджено питання зміни ролі міжнародних фінансових організацій в умовах глобалізації, основні завдання, що стоять перед ними сьгодні. Також розглянуто наслідки втручання цих організацій в процес врегулювання фінансових криз у різних регіонах світу та можливі напрямки реформування міжнародних фінансових організацій з метою запобігання виникненню подібних криз в майбутньому.

У сучасній світовій економічній системі з'явилося якісно нове поняття – глобалізація. Вперше у 1981 р. його використав Дж. Маклін. Появу ж самого терміну звичайно пов'язують з ім'ям американського соціолога Р. Робертсона, який у 1983 р. використав поняття *globality* в назві однієї зі своїх статей, а в 1985 р. дав тлумачення поняттю *globalization*.

Перші ознаки глобального ринку капіталу з'явилися ще в 50–60-х рр. ХХ ст., коли почав формуватися ринок євровалют. У 70–80-х рр. зростання міжнародного руху капіталу та інтеграція національних ринків капіталу та ринку євровалют значно посилювалися. В 90-ті рр. ці тенденції набрали особливо великого розмаху. Обсяг євровалютного ринку перевищив 2 трлн дол. Потоки облігаційних, банківських позик, інтенсивний рух прямих та портфельних інвестицій між країнами перетворили ринки цінних паперів та позичкових капіталів з локальних на глобальні.

Сьгодні світова економіка більше не являє собою просту сукупність національних економік, які розгортають взаємне економічне співробітництво, вона стає єдиним ринком і виробничою зоною з національними та регіональними секторами. На глобальному рівні виникають нові ринки, з'являються нові інструменти, формуються нові дійові особи (розробляються нові правила регулювання міжнародних відносин у вигляді багатосторонніх угод з питань економічного співробітництва). Взаємозалежність країн стає однією з найістотніших рис процесу глобалізації світової економіки. Така взаємозалежність дедалі більше зумовлює координацію діяльності держав у вирішенні не тільки політичних і економічних, а й інших глобальних проблем (екологічних, гуманітарних та ін.)

Розглянемо основні риси, що характеризують сьгодні світову економіку і стали результатом глобалізації.

Передусім це — залучення до господарського обороту всіх територій земної кулі. Одночасно зі збільшенням масштабу діяльності міжнародних фінансових організацій зростає потік інвестицій, які спрямовуються до країн, що розвиваються. Капітали майже безперешкодно перетинають національні кордони, зростає світовий ринок капіталу, світовий інвестиційний та валютний ринок.

Якщо до останньої чверті ХХ ст. проблеми, що виникали в окремих національних економіках, не так сильно впливали на інші регіони, то сьогодні кризи навіть у найвідсталіших країнах можуть спричинити потужний відклик в усій світовій економіці.

Процес утворення крупних корпоративних структур вийшов за межі промислово-розвинених країн, поширився на країни, що розвиваються, де також на повний хід йде процес переплетення промислового і банківського капіталу. Виник особливий стратегічний напрямок в управлінні ТНК — стратегія міжнародного, чи глобального, маркетингу. З одного боку, завдяки розвитку глобальних комунікацій прискорюється проникнення інформації, зростає міграція населення, підвищується кваліфікація кадрів країн, що розвиваються, тим самим створюються передумови для розвитку мережі філіалів ТНК, зростає кількість споживачів продукції за рахунок розширення ринків. З іншого боку, при вичерпанні географічних можливостей відбувається збільшення вартості виробничих витрат і зниження рівня прибутку.

Зростання транснаціоналізації світової економіки ставить на порядок денний необхідність реалізації ініціативи з формування правил і процедур вільного руху іноземних капіталовкладень (створення ГАТТ для інвестицій). Його завданням має стати не тільки значне зменшення наявних обмежень на діяльність ТНК, а й усунення конфліктів між країнами (і навіть окремими їх частинами), що конкурують за отримання зарубіжних інвестицій у новому світі глобального виробництва.

Ще однією рисою глобалізації економіки є те, що в структурі національних економік все більшу питому вагу займають наукомісткі галузі. Розробка та використання комп'ютерів й інформаційних технологій набувають дедалі більшого значення і все сильніше впливають на виробництво. Створення та масове використання Інтернету, технологій зв'язку — все це дало можливість будь-якому бажаючому отримувати інформацію зі всього світу для прийняття конкретного рішення чи наукової діяльності. Таким чином реалізується “інформаційна прозорість” всіх країн. Оперативність обміну знаннями, інформацією становить на сучасному етапі найважливіший чинник зростання економіки, який обумовлює уніфікацію освіти і підготовки робочої сили, орієнтацію цього процесу на найвищі світові стандарти.

Загальноєвропейська валюта “євро” з часу свого виникнення стала створювати серйозну конкуренцію “загальносвітовій валюті” — долару США.

Серед найважливіших чинників формування глобального фінансового середовища можна виділити такі:

- інтернаціоналізація господарського життя;
- активне поширення науково-технічних досягнень;
- лібералізація міжнародних валютно-кредитних відносин та фінансових ринків;
- зростання інтеграції національних ринків грошей та капіталу.

Глобалізовані міжнародні фінансові ринки стали більш відкритими, ліквідними та інтегрованими, ніж коли-небудь раніше, змінилося і сприйняття цих ринків урядами.

Але, незважаючи на всі ці швидкі, динамічні зрушення, процес глобалізації світової фінансової системи ще далекий від завершення. Оскільки країни світу мають власні валюти, фінансова інтеграція є неповною. Міжнародний ринок капіталу лишається сегментованим на сфери різних національних валютних систем, тому існують відмінності у процентних ставках між країнами.

Міжнародна диверсифікація активів інвесторів провідних країн з ринковою економікою відбувається досить повільно. Наприклад, переважна частина пакетів цінних паперів інвесторів США, Японії, Британії, Німеччини має форму національних цінних паперів. Це стосується й найбільших пенсійних та інвестиційних фондів.

Крім того, фінансові ринки країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, відносно менше інтегровані у світову фінансову архітектуру, ніж фінансові ринки промислово розвинутих ринкових економік. Лібералізація контролю, який обмежує міжнародні потоки капіталу, та дерегуляція ринків цінних паперів у цих країнах тільки розпочалися.

Водночас події останніх років яскраво демонструють посилення процесу глобалізації фінансової сфери і ця тенденція, певно, становитиме одну з головних рис світової економіки XXI ст.

Що стосується сприйняття процесу глобалізації, то існує думка, що глобалізація – це корисна і є необхідна передумова розвитку світової економіки, інші, навпаки, бачать в ній загрозу.

З одного боку, глобальні ринки створюють нові можливості для зростання ефективності бізнесу, відкривають доступ до нових технологій, нових ресурсів, більш дешевого імпорту, а з іншого – вигоди глобалізації не розподіляються нарівно між усіма країнами і регіонами світу.

Для деяких країн глобалізація означає можливість інтеграції в світове співтовариство і світову економіку. Так, завдяки розумній інтеграційній політиці країни отримують можливості збільшити розміри ринку, а отже і масштаби виробництва, а також одержати додаткові прибутки від реалізації товарів на зовнішніх ринках, забезпечити кращі умови торгівлі, поліпшити свою інфраструктуру, запровадити новітні технології.

Для інших – глобалізація це посилення нерівності, перспектива бідності та відсутності порядку. Відбувається перерозподіл факторів виробництва на користь сильних партнерів за рахунок відтоку ресурсів з відсталіх країн, які через це можуть потрапити у залежність від інших країн та стати заручниками кризових явищ і фінансової нестабільності у світі. Все це може призвести до

збільшення розриву між країнами-лідерами та менш розвиненими країнами, різкого погіршення внутрішньої економічної ситуації.

Досягнення глобалізації також відкривають нові можливості для кримінальних груп, відмивання “брудних грошей”, підпільної економіки, торгівлі наркотиками.

Крім того, глобалізація світової економіки, прискорювана зростанням конкуренції, лібералізації, економічної політики та іншими факторами, спричиняє відносне зменшення значення національних держав як основної ланки економічної діяльності.

Отже, можна побачити, що оцінка такого явища, як глобалізація, неоднозначна. Але незважаючи на свої негативні наслідки, глобалізація на сьогодні — це процес, який є неминучим і якого в сучасному світі неможливо уникнути. Питання полягає в тому, як зменшити негативні наслідки глобалізації та розумно використати її переваги.

В умовах глобалізації перед країнами світу постає проблема, як найбільш ефективно здійснювати та координувати економічну політику, аби забезпечити економічне зростання, безпеку і стабільність у межах власних кордонів. Зближення національних економік та фінансових ринків сформувало передумови для створення механізму глобального регулювання та глобальної координації дій країн у фінансово-економічній сфері.

Надзвичайно відповідальну роль у цьому процесі покладено на міжнародні організації, зокрема, міжнародні фінансові організації, бурхливий розвиток яких відбувся у ХХ ст. Якщо на початку ХХ ст. у світі існувало близько 30-ти міжнародних організацій, то вже наприкінці 90-х рр. їх налічувалося більше, ніж 250.

Після Другої світової війни з метою забезпечення стабільності й зростання світової економіки були утворені такі МФО, як Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції та розвитку (що став складовою Всесвітнього банку). МВФ мав забезпечувати стабільні обмінні курси і регулювання проблем ліквідності. Всесвітній банк, у свою чергу, мав на меті спрямовувати кошти приватного сектора на інвестиційні проекти, які б забезпечували зростання і розвиток. Однак з часом ці завдання так званих Бреттон-вудських інституцій стали дещо видозмінюватися.

На сучасному етапі одним з основних завдань міжнародних організацій є запобігання негативним наслідкам глобалізації. Особлива роль у підготовці суспільства до процесів глобалізації покладається на ООН, яка в силу свого мандату є унікальним механізмом розробки принципів і норм, необхідних для використання потенціалу глобалізації для перетворення її в “глобалізацію з людським обличчям”. Зі свого боку, Всесвітній банк, МВФ і СОТ також повинні створювати перепони стихійним процесам, пов’язаним з глобалізацією та її негативними наслідками. Робити це стає все важче, адже транснаціональні потоки, які вони намагаються регулювати та пом’якшувати, зростають у обсязі, що утруднює здійснення контролю над ними. Складність управління цим процесом підсилює і той факт, що глобалізація зовсім по-різному впливає на різні регіони світу.

Сьогодні світ дуже змінився, і, відповідно, міжнародні фінансові організації не можуть функціонувати так само, як раніше, одразу після свого створення.

Необхідність реформування світової фінансової системи взагалі, і МФО зокрема, стала очевидною після декількох великих фінансових криз, що відбулися в світі. Невдоволення суспільства було направлено насамперед на такі інституції, як МВФ, Всесвітній банк та СОТ, вплив яких на міжнародну фінансову ситуацію вважається найсильнішим.

Першою з таких криз, які похитнули довіру в ефективність міжнародних фінансових організацій, стала Мексиканська криза 1994–1995 рр. На той час економічна ситуація в Мексиці була досить оптимістичною, супроводжувалася стабільністю фінансових ринків, значними обсягами короткострокових надходжень капіталу. Мексика строго додержувалася всіх вимог та рекомендацій міжнародних фінансових організацій, але раптом опинилася у кризовому становищі через те, що інвесторів стала непокоїти політика уряду і капітали пішли з країни. Відбувся обвал валютного курсу та банківської системи, процентні ставки перевищили 100 %. Все це призвело до економічної стагнації та зростання рівня безробіття. Мексиканська криза дуже сильно вплинула на всі країни Латинської Америки. Це стало першим чітким доказом ризиків, що несе з собою глобалізація, і водночас вагомим аргументом на користь того, що необхідно переосмислити політику міжнародних фінансових організацій.

Слідом за Мексиканською кризою розпочалася Азіатська криза 1997–1998 рр., що виявила низку нових проблем, пов'язаних з глобалізацією та політикою МВФ. Відтак посилювалися звинувачення на адресу МВФ з боку неурядових організацій в тому, що саме політика цієї організації призвела до підвищення рівня бідності і збільшення прірви між багатими та бідними.

Після обвалу рубля в Росії влітку 1998 р. стало зрозумілим, що необхідно розпочати реформу глобальної фінансової архітектури, адже всі кризи 90-х рр. виявили вразливість національних фінансових систем і те, що країнам необхідні певні загальні стандарти обліку, розсудливе регулювання тощо. В той самий час кризи показали, що установи приватного сектора, такі, як банки, інвестиційні компанії, фонди, можуть створити зайву метушню, яку аналітики називають “глобальною водоверту” і яку уряд не може вгамувати.

Серед головних причин поширення подібних кризових явищ можна назвати механічне впровадження рекомендацій та рецептів МФО без урахування специфіки країн, ухвалення помилкових стратегічних рішень, відсутність системних підходів до впровадження реформ.

Крім того, критика глобалізації у більшості випадків виникає не як незадоволення глобалізацією як такою, а як протест проти певних заходів та методів МФО, які, на думку багатьох, обслуговують інтереси більш розвинених країн, а не країн, що розвиваються.

Звичайно, МФО мають багато вад, як і інші інституції. Але це не повинно стати приводом до їх руйнування, а має спонукати до поліпшення їх діяльності.

Наприкінці 90-х рр. пропозиції щодо фінансової реформи фокусувалися на двох основних питаннях:

- хто має відповідати за здійснення реформ;
- який вигляд повинна мати нова система: більш владного МВФ чи нового глобального банківського регулятора.

Спільною проблемою, що постала перед всіма міжнародними організаціями в умовах глобалізації, стала проблема управління: чи зможуть організації, в яких домінує невелика кількість держав, здійснювати ефективний вплив і ефективно впроваджувати міжнародні стандарти та норми щодо широкого кола країн.

Хотілося б відмітити, що не всі країни прагнуть стати членами міжнародних організацій, а якщо і вступають до них, то кожна із них прагне різного ступеня впливу. Існує думка, що міжнародні організації мають бути структуровані таким чином, щоб відображати глобальну ієрархію впливовості різних держав світу. Критики цієї точки зору вважають, що в цьому випадку такі інституції перестануть бути ефективними, бо завдання, які перед ними стоять, потребують іншої форми впливовості, більш м'якої.

Традиційно, ефективність міжнародних організацій, створених державами, визначалася чи в термінах спільних інтересів, які країни-члени прагнуть досягти завдяки участі в тій чи іншій організації, чи в термінах впливу домінуючої країни або країн в межах організації. При цьому потенціал міжнародних організацій відігравати незалежну або автономну роль відсувався на другий план.

На відміну від цієї позиції інша полягає в тому, що міжнародні організації відображають спільні цілі й інтереси не тільки держав, а і цілих народів, а також окремих груп в межах держав. Згідно з таким поглядом, багатосторонні організації мають поширювати правила, що відповідають спільним цілям, та стежити за тим, щоб ці правила виконувалися всіма сторонами. В цьому випадку ефективність організацій залежить від того, наскільки їх члени підтримують зазначені цілі, та наскільки вони готові брати участь в їх досягненні.

В умовах розвитку процесів глобалізації завдання міжнародних організацій постійно розширюються. Якщо раніше міжнародні правила регулювали обмежене коло питань (такі, як зовнішня політика, оборона та деякі аспекти торгівлі), то глобалізація розширила ці рамки і визначила необхідність регулювання тих сфер, які раніше належали до повноважень урядів. З кожним днем зростає кількість політичних питань, на які впливають міжнародні угоди та режими, обмежуючи таким чином автономність держав. Деякі країни ризикують стати менш впливовими завдяки стандартам, встановленим невеликою кількістю домінуючих держав. При цьому виникає питання – на чому базується політика, яку МФО веде по відношенню до деяких країн, чим вона регламентується?

Питання правомірності вимог МФО піднімається досить часто. Наприклад, у 90-х рр. МВФ став вимагати від країн здійснення структурних реформ для виправлення слабкості внутрішніх фінансових систем і позбавлення економіки рис, що стали перешкоджати її зростанню (таких, як монополії, торгівельні бар'єри, непрозора корпоративна практика). Такі

умови виходили далеко за межі макроекономічних цілей, досягнення яких раніше вимагав МВФ. Вони втручалися глибоко у внутрішню економічну політику країн. Питання легітимності таких вимог ставилися під сумнів багатьма економістами, які наголошували, що національну економічну структуру мають визначати політичні інституції держави; а те, що держава потребує короткострокової фінансової допомоги, не дає МВФ морального права замінювати їх функції шляхом висування своїх вимог.

Це питання досить складне. Відомо, що МВФ має підтримувати стабільність міжнародної грошової системи. В той же час в умовах глобалізації все більш складним стає робити це без втручання у внутрішню політику держав. Сьогодні міжнародні організації намагаються зробити так, щоб міжнародні стандарти і правила застосовувалися не лише у зовнішніх взаємовідносинах між країнами, а і в межах кордонів кожної з країн.

Для того, щоб досягти цієї мети, міжнародні організації мають дотримуватись основних принципів демократії у своїх взаєминах з урядами. Тоді уряди зможуть пояснити своїм виборцям, чому необхідним є дотримання правил міжнародних організацій і як ці правила представляють їх інтереси. Адже щоб поглибити рівень координації політики, міжнародним організаціям необхідна не лише згода урядів підписувати міжнародні договори, а й підтримка громадян держав-членів. При цьому, відпрацьовуючи принципи співробітництва з МФО, уряди країн-членів мають також розробляти механізми захисту національних інтересів і систему економічної безпеки, які були б адаптовані до умов відкритої економіки.

Хоча МФО вже самі визнають необхідність розширення членства та змін у методах роботи, але в той же час, зрозуміло, що вони будуть намагатися уникнути глибоких структурних змін. Крім того, країни, що історично мали домінуючий вплив у межах цих організацій, будуть прагнути утримати свої позиції.

Міжнародні організації мають приділяти більшу увагу залученню всіх країн до прийняття міжнародних норм, аби уникнути забезпечення інтересів лише тих держав, що є домінуючими в організації.

Що стосується конкретно МВФ, то в рамках проведення реформ фондові було б доцільно підвищити рівень своєї прозорості, поліпшити рух інформаційних потоків у міжнародній фінансовій системі, зобов'язати країни, що одержують кредити МВФ, прискорити надання докладних макроекономічних даних укупі з економічною і фінансовою інформацією, орієнтуючись при цьому на обов'язкові для всіх міжнародні стандарти, публікувати свої критичні зауваження по окремих країнах, з одного боку, як попередження для інвесторів, з іншого – як стимул для цих країн проводити назрілі реформи, більшою мірою співпрацювати з країнами-позичальниками.

Крім того, варто провести чітке розмежування завдань Міжнародного валютного фонду і Всесвітнього банку. Таким чином, МВФ міг би повернутися до виконання своїх основних завдань – запобігати кризам і кризовому менеджменту. Всесвітній банк міг би взяти на себе надання довгострокових кредитів з метою забезпечення економічного розвитку і допомоги найбільш вразливим країнам планети. Разом з тим обидві ці інституції могли б інтенсивніше

співпрацювати, приділяючи основну увагу не тільки макроекономічним, але і структурним, соціальним й інституціональним реформам.

Нарешті, необхідним є залучення представників приватного сектора, поведінка яких може посилювати нестабільність на міжнародних фінансових ринках, до участі у заходах МВФ, спрямованих на попередження фінансових криз. Приватний сектор доцільно інтегрувати в цю систему, серед іншого, за рахунок розробки правил, що у випадку настання кризи утримували б інвесторів від занадто “різких рухів” і в такий спосіб запобігали б відтоку капіталу.

Звичайно, міжнародні фінансові організації не є досконалими інституціями і не завжди можуть ефективно вплинути на негативні наслідки глобалізації, але їхня роль у сфері міжнародних фінансових відносин залишається досить значною і, в разі удосконалення принципів та механізмів їх діяльності, може стати вирішальною у регулюванні глобалізаційних процесів.

Література

1. *Hurrell Andrew and Woods Ngair*. Inequality, globalization and the world policies (Oxford; Oxford University Press, 1999).

2. *Union of International Associations*, Yearbook of International Organizations 1996 (Munich: Saur, 1996).

3. *Woods Ngair*. The political economy of globalization (Basingstoke: Macmillan, 2000).

4. *Клочко В.* Глобализация и ее влияние на страны с переходной экономикой // Экономика Украины. – 2001. – № 10. – С. 51–58.

5. *Williams Ewart*. Globalization and the international financial institutions – issues and challenges. – www.bis.org/review/r030516f.pdf.

6. *Сорос Джордж*. Про глобалізацію : пер. з англ. А. Фролкін. – К.: Основи, 2002.

7. *Mearsheimer John*. The False Promise of International institutions, International security 19 (1995).

8. *IMF*. The IMF's Response to the Asian Crisis (Washington DC, 1998).

9. *Кваши С., Патька Н.* Направления и проблемы интеграции Украины в мировое экономическое пространство // Экономика Украины. – 2001. – № 9.

10. *Рогач О.І., Філіпенко А.С., Шемет Т.С.* та ін. Міжнародні фінанси: Підручник. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.

11. *Милднер С.* Реформы Международного валютного фонда и Всемирной торговой организации. – <http://www.deutschebotschaft-moskau.ru/ru/bibliothek/internationale-politik/2001-05/article08.html>).